

**Yeter Torun, *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*, Karahan Kitabevi, Adana, 2013, 209 s.
ISBN: 978-605-4454-87-7**

Aysun Demirez Güneri*

Dilbilimin tartışmalı konularından kiplik[modality] kavramı, değişik ölçüler gözetilerek farklı şekillerde tanımlanmış ve tasnif edilmeye çalışılmıştır. Kiplik çoğunlukla yükümlülük kipliği ve bilgi kipliği olmak üzere iki türde incelenmektedir. Yükümlülük kipliği(deontic modality) konuşurun önermeye dair isteğine; bilgi kipliği(epistemic modality) ise konuşurun önermeye dair bilgi ve güvenine dayanmaktadır.

Kaynağını felsefeden alan kipliğin ana hedefi bilginin doğruluğunun sorgulanmasıdır. En çok kabul gören tanımı “*konuşurların tutum ve yorumlarının dilbilgiselleşmesidir* (Bybee-Perkins- Pagliuca 1994:176)¹. Kiplik, dillerin ifade ettiği anlam ögelerine ilişkin anlambilimsel alandır ve dillerde biçimbilimsel, sözcüksel, sözdizimsel olarak ya da tonlama yoluyla ifade edilebilmektedir (Bybee ve Fleischman 1995: 2)².

Dil araştırmacıları yeni bakış açılarıyla, değişik ölçütlerle kiplik konusunda çalışmalarını sürdürmektedirler. Bu çalışmalardan biri Yeter Torun’un *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri* isimli çalışmasıdır. “*İnsan zihninde önemli bir yer tutan gelecek kavramı insanın diline nasıl yansır ve dilde nasıl şekillenir?*” sorularıyla başlayan çalışma “*Türkçeye gelecek zaman nasıl yansıtılmıştır?*” sorusuyla sınırlandırılmıştır. Çalışmada -Eski Türkçeden günümüze kadar- Türkçenin tarihî dönemlerine ait kırk kadar eser serbest tarama yöntemi ile gözden geçirilmiştir. Torun, bu eserleri *Örneklerin Alındığı Eserler ve Kısaltmalar* bölümünde belirtmiştir. Çalışmanın **Giriş** bölümünde iki alt başlıkla Çalışmanın Amacı ve Kapsamı (s.1-2), *Çalışmanın Malzemesi ve Yöntemi* (s.2) ile ilgili bilgi verilmiştir.

Her toplum kendi zaman anlayışına göre zamanı sınırlandırma, adlandırma ihtiyacı hissetmiştir. Türk insanının zaman anlayışı ilk kaynaklardan itibaren Türkçeye yansmıştır. Türkçede gelecek zamanı ifade etmek için farklı

* Yrd. Doç. Dr., GÜ Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, adguneri@gmail.com.

1 Bybee, J., Perkins R. And PagliucaW.(1994), *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in Languages of the World*, Chicago: University of Chicago Press.

2 Bybee, J. ve Fleischman, S.(1992), *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

yapılar kullanılmaktadır: *Türk dilindeki gelecekle ilgili yapılara Türk insanının ruh durumu da mı yansımıştır? Gelecek zaman ekleri sadece gelecek zaman mı bildiriyor; gelecek kavramının içinde hangi anlamlar yer almaktadır?*(s.1). Sorulardan da anlaşıldığı üzere konu, doğrudan kiplik konusuyla ilgilidir. Ancak bugüne kadar daha çok anlam ve kullanım bilimi(semantik-pragmatik) sınırları içerisinde ele alınmış ve incelenmiştir. Gelecek zamanda yapılacağı söylenen fiiller de henüz gerçekleşmediği için insan zihninde soyut kavramlardır.

Torun, çalışmasına Türkçede gelecek zaman işaretleyicilerinin çokluğundan hareketle başlar; gelecek zaman bildiren yargılardan dil kullanıcısının dünyasına girmeyi ve hangi anlamın, hangi dilsel yapı vasıtasıyla dile getirildiğini belirlemeyi ve gelecek zaman kavramı içindeki yükümlülük ve bilgi kipliği bağlamındaki anlamları tespit etmeyi hedefler. Türkçenin tarihî dönemlerinden günümüze kadar taranan eserlerden alınmış örneklerle gelecek zaman eklerinin kullanım ve kiplik özellikleriyle ilgili art zamanlı ve eş zamanlı değerlendirmeler yapar. Tarihî dönemlerin her devresinde Türk insanının zamanı algılayışını, geleceğe dair duygu ve düşünce dünyasının dile yansıma biçimlerini göstermeye ve dil- düşünce bağıntısını ortaya koymaya çalışır.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. 1.Bölüm **Zaman** başlığını taşır. Zaman kavramının Türkçe Sözlük'teki tanımından başlanarak, **Felsefi Anlamda Zaman, Dilbilgisel Anlamda Zaman ve Dilbilgisel Zamanla İlgili Bazı Terimler ve Türkçede Dilbilgisel Zamanın Ele Alınışı** bölümlerine yer verilir. *Dilbilgisel Zamanla İlgili Bazı Terimler* bölümünde *konuşma/ sözceleme zamanı, olay/eylem zamanı, referans zamanı, mutlak zaman(absolute tense)* terimleri üzerinde durulmuştur. *Mutlak zaman (Absolute tense)*(s.11-12), *geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlar* olarak alt başlıklara ayrılmıştır. *Türkçede Dilbilgisel Zamanın Ele Alınışı* bölümünde Torun, terim sözlükleri, gramer ve dilbilim çalışmaları yardımıyla Ahmet Topaloğlu, Muharrem Ergin, Zeynep Korkmaz, Berke Vardar, A. Dilaçar, Fatma Erkman-Akerson, Şeyda Özil'in görüşlerini özetleyerek geleneksel dilbilgisi çalışmalarında fiillerle ilgili bir kategori olarak zaman konusunun, kip ve görünüş konularıyla iç içe bulunduğu, Türkçede zaman konusundaki değerlendirme ve sınıflandırmaların güç olduğuna dikkati çekmiştir.

Bu bölümü **Kılınış, Görünüş, Kip, Kiplik** bölümleri takip eder. Her bölümde sözü edilen başlıkla ilgili çalışmalar değerlendirilmiştir. *Kiplik* bölümünde alt başlıklarla *kiplik türleri, kiplik kişi ilişkisi, kipliği belirleyen dil birimleri* verilmiştir: *Kiplik türleri* (s. 24-27), *eyleyici odaklı kiplik (Agent-oriented modality), konuşur odaklı kiplik (Speaker-oriented modality), yükümlülük kipliği(deontic modality), bilgi kipliği (epistemic modality), yardımcı/ bağımlı cümle kipliği (subordinating modality)* başlıkları altında incelenmiştir.

6. Bölüm **Gelecek** başlığını taşır. Bu bölümünde gelecek kavramı, *felsefe*

ve inanç, zaman işlevi, gelecek zamanla tasarlama kipleri arasındaki ilişki bakımlarından; Türkçede gelecek zaman eklerinin çeşitliliği ve değişkenliği, kiplik işlevi bakımından başlıklarıyla incelenir. *Kiplik İşlevi Bakımından* bölümü, gelecek ve belirsizlik, gelecek ve olasılık, gelecek ve tasarlama, gelecek ve istek, geleceğin kiplik anlamların gelişimindeki yeri, metaforik olarak gelecek alt başlıklarına ayrılmıştır.

Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri, 7. Bölümde ele alınır. Gelecek zaman ve kiplik ilişkisini belirleyebilmek amacıyla -DAÇI, -çI, -sIk, -gU, -IsAr, -AsI, -AcAk; -A, -mAlU, -sA gerek yapıları incelenir. Bu yapıların her biri **Ekin Yapısı ve İşlevleri**, Ekin Kullanımları, **Ekin Kiplik Özellikleri** başlıklarının altında ele alınmıştır. Örneğin Türkçenin çeşitli evrelerinde hem sıfat-fiil hem de kip eki olarak kullanılan -DAÇI ekinin Eski Türkçeden günümüz Türkçesine kadarki kullanılışı ve kullanım sıklığı ile ilgili çeşitli görüşler de özetlenmiştir. *Ekin Yapısı ve İşlevleri* bölümünde ekin yapısı ile ilgili iki farklı görüşe değinilmiştir; ekin işlevsel özellikleriyle bağlantılı olarak da Mecdut Mansuroğlu'nun ve Ebülfez Recebov'un tespitlerine yer verilmiştir. Mansuroğlu, ekin sıfat-fiillikten kip ekine geçme sürecine değinmiş; işlev bakımından da ekin gereklilik kavramından gelecek zaman kavramına geçişine dair tespitlerde bulunmuştur. Recebov ise gereklilik kavramı ile gelecek kavramları arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır (s.42). Torun, -DAÇI'nın işlevsel özelliği olarak üzerinde durulan anlam özelliklerinin aynı zamanda bu ekin kiplik anlamlarını da ortaya çıkardığını belirtir. *Ekin işlevsel özelliği olarak da daha çok gereklilik kavramı ortaya çıkmaktadır. Kiplik çalışmalarında özellikle bir erkten kaynaklanan gereklilik kavramı yükümlülük(deontic) kipliği içinde ele alınmaktadır. Türkçede -DAÇI eki kiplik kavramı bakımından gereklilik kavram alanının gelecek zaman kavramına geçmesi veya tasarlama kiplerindeki örtük gelecek zaman kavramı sebebiyle gereklilik ve gelecek zaman kavramlarıyla organik bir bağ kurduğundan iki kavram örtüşmektedir* (s.42).

Ekin Kullanımları bölümünde, ekin çekimli fillerdeki kullanımları şahıs ekleri, yardımcı fiil getirilmiş örnekleri incelenmiştir. Çekimsiz fillerdeki kullanımları bölümünde bu ekin, başka bir ek getirilmemiş biçimi, iyelik ekleri ve durum ekleri getirilmiş örnekleri ayrı bölümlerde değerlendirilmiştir. Ekin birleşik cümlelerdeki kullanımlarına da yer verilmiştir. *Ekin Kiplik Özellikleri* bölümü dört alt başlık altında ele alınmıştır. Öncelikle ekin, yükümlülük ve bilgi kipliği bağlamındaki anlamları incelenmiş; daha sonra da o ekle ilgili kullanımlarda kiplik belirleyici unsurlar üzerinde durulmuştur. Bu bölüm, incelenen ekle ilgili kullanımların kiplik anlam tablosu ile verilerek tamamlanmıştır. -DAÇI ekini alan filler, kullanıldığı yapılar içinde ve kiplik belirleyici unsurlar doğrultusunda yükümlülük kipliği bağlamında *yeterlik, istek- niyet, beklenti-istek, tercih, nezaket, kaygı* ifade ederken; bilgi kipliği bağlamında *kesinlik, olasılık, tahmin,*

varsayım, kehanet ve belirsizlik bildirmektedir. Çalışma diğer eklerin de aynı seyirde incelenişiyle tamamlanmıştır.

Özetle -ÇI ekini alan fiiller yükümlülük kipliği anlam alanı içinde *cesaretlendirme*, bilgi kipliği anlam alanı içinde *tahmin-varsayım-çıkarm*; -sIk ekini alan fiiller kullanıldığı yapılar içinde *istek, kesinlik, olasılık ve gereklilik*; -gU ekiyle oluşturulmuş yapılar yükümlülük ve bilgi kipliği anlam alanları içerisinde *istek-niyet, gereklilik, yeterlilik, öğüt, amaç, tercih; kesinlik-değişmezlik, gereklilik, olasılık, çıkarım, belirsizlik*; -gAy ekini alan fiiller yükümlülük kipliği anlam alanında *emir, istek, istek-niyet, yeterlilik, gereklilik, beklenti-umut, yasaklama, uyarı, tercihi tehdit, küçümseme, kaygı, şaşkınlık, pişmanlık*; bilgi kipliği anlam alanında *kesinlik, olasılık, tahmin, varsayım, çıkarım, kehanet- tabir, belirsizlik*; -IsAr eki getirilmiş fiiller yükümlülük kipliği anlam alanı içinde *istek-niyet, niyet, yeterlilik, beklenti, nezaket, umutsuzluk, kaygı, kızgınlık-öfke, öğüt; bilgi kipliği anlam alanında kesinlik-değişmezlik, olasılık, tahmin, varsayım, çıkarım, kehanet-tabir ve belirsizlik*; -AsI alan fiiller yükümlülük kipliği bağlamında *istek, niyet, beddua, gereklilik, yeterlilik, tercih*; bilgi kipliği bağlamında *kesinlik, olasılık, tahmin, varsayım ve belirsizlik*; -AcAk ekini alan fiiller yükümlülük anlam alanı içinde *istek, niyet, emir, rica, zorunluluk-gereklilik, yeterlilik, izin, yasaklama, kaygı, beklenti-umut, tercih, yaklaşma, tehdit, tavsiye, öğüt, yakınma- şikâyet, uyarı-tembih, söz verme, alay, amaç-hedef*; bilgi kipliği anlam alanında *kesinlik, olasılık, tahmin-olasılık, tahmin, tahmin-çıkarm, varsayım, çıkarım, gereklilik ve belirsizlik* ifade etmektedir. Batı Türkçesinde istek eki olarak değerlendirilen -A eki, gelecek zaman kiplik ilişkisi bağlamında *istek, niyet, emir, yasaklama, kaygı, beklenti-umut; olasılık, tahmin, çıkarım ve belirsizlik*; -mAIU ekini alan fiiller yükümlülük kipliği anlam alanında *istek-niyet, zorunluluk-gereklilik, yeterlilik, kaygı, amaç-hedef, yaklaşma*, bilgi kipliği anlam alanı içinde *varsayım ve tahmin*; -sA gerek yapısı ise yükümlülük kipliği anlam alanı içinde *istek-niyet, zorunluluk-gereklilik, yeterlilik*; bilgi kipliği anlam alanında *kesinlik-kaçınılmazlık* bildirmektedir.

Torun'un bu titiz çalışması **Sonuç ve Değerlendirmeler** (s.199-202) ve **Kaynakça** bölümleriyle tamamlanmıştır. **Sonuç ve Değerlendirmeler** bölümünde söz konusu eklerin sahip olduğu kiplik özelliğine göre ifade ettiği anlamlar kısaca özetlenmiştir. Torun(2013:200-201), bütün gelecek zaman işaretleyicilerinin anlam açısından yükümlülük ve bilgi kipliği alanına giren alt anlamlar barındırdığını; yükümlülük kipliği anlam alanının, bilgi kipliği anlam alanına göre geniş olduğunu belirtir. Torun'a göre bunun sebebi de gelecek zaman işaretleyicilerinin kaynağının istek, niyet, gereklilik kavramlarına dayanmasıdır. Er-/ i- ve bol- / ol- fiilleri ile oluşturulmuş yapılar, özellikle bilgi kipliği alanına yönelik *olasılık, varsayım, tahmin, çıkarım* kiplik anlamlarını belirtmek için seçilmiş yapılardır. -DAÇI, -gAy, -gU, IsAr, -AsI, -AcAk ve -mAIU ekleri bol-/

ol- fiilleri ile kullanılmaktadır.-sIk, -gU, -AsI ve -AcAk ekleri de istek kipliği anlamını vermek üzere kel- / gel- fiilleriyle birlikte kullanılmaktadır. -gU yerde, -AsI ile -A ekleri bol-/ ol-fiilleriyle kullanımlarıyla oluşan bolgay kim, bolay ki, bola ki / kim, ola, olası, olasılık gibi yapılar şüphe, *olasılık*, *tahmin* gibi kiplik anlamları belirtmeye yönelik kullanımlar oluşturmuş, tercih kiplik anlamı vermişlerdir.

Bilgi kipliği anlam alanını belirlerken *ti-*, *sakın-*, *ö-*, *sagış-*, *bil-*, *gör-*, *gözet-*, *düşün-*, *san-*, *anla-*, *kestir-* *aldı* fiillerinden, kiplik belirleyici unsur olarak yararlanılmıştır. Bu eklerin geldiği fiillerin kiplik anlamının belirmesinde şart cümlesinden yararlanıldığı tespit edilmiştir. Bir kiplik anlam içinde birçok yapı bulunabilmektedir. Konuşur kiplik unsuru seçebilmektedir.

Torun gelecek zaman işaretleyicilerinin bir bölümünü inceleyerek Türkçenin her döneminde gelecek zaman işaretleyicilerinin kullanım ve kiplik özellikleri bakımından ortaklık gösterdiği; gelecek zaman eklerinin ve kiplik anlamlarının gelişiminin dünya dillerindeki gelişimle paralel olduğu; gelecek zaman kavram alanının genişliği sebebiyle Türkçede gelecek zaman eklerinin çeşitlilik ve değişkenlik gösterdiği sonucuna varmıştır (s.202).

Torun, *Zaman*, *Kılımsız*, *Görünüş* ve *Kiplik* konularında da yalın üslubuyla doyurucu bilgiler de vermiştir. Gelecek zaman işaretleyicilerinin bir bölümünün art zamanlı ve eş zamanlı olarak incelendiği bu çalışma, Türkoloji çalışmalarına yeni başlayanlar için örneklik edebilecek niteliktedir. Torun'un çalışma metodu diğer zaman işaretleyicileri ve birleşik zamanların kiplik özelliklerinin incelenmesinde takip edilebilir özelliktedir.